

NU SUNT CE PAR A FI: CAPCANE ETIMOLOGICE ÎN TOPONIMIE

MARIA DOBRE

Fenomene ale limbajului popular ca: accidentele fonetice, brevilocvența, omonimia, întâlnită și la nivelul limbii literare, ori etimologiile populare – acestea din urmă fiind o consecință a pierderii motivației toponimelor formate de la termeni curenți –, a legăturii dintre nume și obiectul denotat, îl pun, uneori, pe cercetătorul onomast în dificultatea de a opta pentru o soluție etimologică ori alta, generând explicații eronate.

Asupra unor astfel de toponime din DTRO și DTRM, interpretate greșit din punct de vedere etimologic, ne vom opri în paginile următoare. Într-o mică măsură vom avea în vedere și unele toponime care n-au văzut încă lumina tiparului din DTRM.

Schimbările fonetice combinatorii sau pur și simplu spontane, frecvente în grai, generează în toponimie variante formale, sursă a unor etimologii greșite, mai ales dacă acestea au fost preluate pe cale oficială în denominația satelor. Un exemplu de acest fel este numele unui sat din *c. Colonești – Ot.*, care apare cu două intrări în dicționarul toponimic: *Batâru*, atestat în IN 1861, 1908, 1912, 1926, 1932, 1943, și *Bătaru*, atestat în IN 1865, 1873. Aproximativ la fel s-a întâmplat și în cazul oiconimului *Drăgioiu c. Olanu – Vl.*, neconsemnat în dicționarul toponimic cu această formă, dar beneficiind de două intrări prin variantele sale formale din diferite izvoare, respectiv *Dragioiu, a. Dragioi* într-un document de la 1680, preluat de nomenclatoarele din 1861, 1926 și 1943 și *Drăgioiu* cu o primă atestare la 1626: *Drăgoi*, apoi *Drăgoiu*, în 1778, *Drăgoiul* 1898 (MDG), *Drăgoiu* (IN 1932), iar, prin roire, apare ca element component al denumirii unui sat de pe raza aceleiași comune, ca *Drăgioru* (– Alba), atestat în indicatoarele din 1896 și 1908.

Că etimonul antroponimic este *Batâru* ori *Bătaru*, *Drăgioiu* ori *Drăgoi*, este mai puțin grav, dar sunt cazuri în care administrația a reținut ca nume de sat o variantă fonetică ce creează confuzii în interpretarea etimologică.

În această situație se află *Colonești*, sat *c. Colonești – Ot.* Etimonul îndepărtat care a generat numele de grup *colonești* nu e, cum ar părea, termenul neologic *colon* și niciun eventual antroponim omonim, ci un nume de persoană *Colun*, cf. *colun* ‘măgar sălbatic’. De altfel, primele atestări istorice ale oiconimului în discuție sunt la 1570 și 1601, *Colunești*, în consonanță cu etimonul propus de noi.

FD, XXVII, București, 2008, p. 5–11

Tot o variantă fonetică, dublată de o etimologie populară, sub influența cuvântului *crâmpei*, pare a fi și numele unui alt sat din județul Olt: **Crâmpoia**, explicat în DTRM prin *np. Crâmpoia*.

Istoricii au intuit corect etimonul în forma cu metateză a toponimului, atestat într-un document slavon al lui Radu Voievod, la **1536** sub forma *Crăpoi*, atunci când, în DIR XVI, II p. 215, l-au înregistrat *Cârpoi*, asemenea unui alt nume de sat din Buzău, atestat la **1594** în documente diferite atât în forma cu metateză: *Crăpești* (DIR XVI, VI, 163), cât și în forma etimologică *Cârpești* (DIR XVI, VI 153). În cazul toponimului buzoian, în DTRM s-a optat, de această dată, pentru forma titlu: *Cârpești*. Așadar, etimonul oiconimului din județul Olt este *np. Cârpoia* cf. *np. Cârpa*, nu *Crâmpoia*. Greșeli de acest fel s-au produs prin ignorarea avertismentului dat de coordonatorul DTRO, Gh. Bolocan, care, în *Introducere*, atrăgea atenția asupra unor greșeli de tipar care apar în indicatoarele de localități din secolul al XIX-lea, propunând ca aceste variante grafice (fonetice) să apară ca articole-trimiteri: „un nume ca *Olăreasa* (IN 1865, 1887, 1896), figurează la articolul *Ulăreasa*, sat în jud. Dolj. La locul alfabetic s-a făcut trimiterea *Olăreasa* v. *Ulăreasa* (p. 18).

La originea unui toponim ca **Bonu (Morii)** zăvoi *c. Galicea* – Vl., se poate intui un entopic *tabun* ‘pășune’, în variantă fonetică, interpretare valabilă și pentru toponimul doljean: **(Balta) Bonului**.

O variantă fonetică, rezultat al sonorizării consoanei *p* (> *b*) din toponimul **Copițelele** – Gj., a făcut ca acesta să aibă două intrări în dicționar și, bineînțeles, cu etimologii diferite. Astfel, la **Cobițelele** s-a propus ca etimon *cobiță* ‘crov’, iar la **Copițelele**, *copiță*, la rându-i variantă atestată de la *căpiță*, ‘grămadă de fân’ (GLMT).

Ignorarea unei variante fonetice prin haplologie, în cazul toponimului argeșean **Dotăria**, pădure *c. Mușătești* – Ag., a dus la o etimologie ca: *dotă* ‘donație’ + suf. *-ărie*, când, de fapt, este vorba de *dohotărie* ‘instalație primitivă, o simplă groapă pentru distilarea dohotului’, cf. *dohot* ‘păcură, catran’¹.

Nu puține sunt greșelile pricinuite de o transcriere neatentă din diferite izvoare. Este știut de către cei care au consultat MDG că toponimele compuse sunt înregistrate alfabetic atât după primul element al construcției, cât și după cel de-al doilea, când acesta poate fi un nume propriu; așa se face că au apărut fișe ca **Adâncății Mari** și **Adâncății Mici**, contrase din **Valea Adâncății Mari / Mici** prin ignorarea unui semn diacritic (ă > a) și a articolului definit **-i**, marcă a genitivului. În consecință, etimologia propusă a fost: *top *Adâncăți* + determ. adj. și nu *Adâncata* + determ. adj., în condițiile în care se voia reconstrucția formei de N. De fapt, valea **Adâncata Mică** este și ea inserată în dicționar, cu câteva rânduri mai sus.

Construcțiile brevilocvente în toponimie îmbracă aspecte diferite.

¹ Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 166–167.

Toponimele analitice, formate din două toponime compuse, cu elipsa unuia dintre entopice, uneori precedat de o prepoziție, în exemple ca: **Dosu Lupului** – Db. < **Dosu Văii Lupului, Cimitiru de Blană** – Tr. < **Cimitiru cu Biserica de Blană** (= din bârne) cf. **Biserica de Lemn** – Ph.), **Gura Vacii** – Ag. < **Gura Văii Vacii, Troița de la Gura lui Țigan** < **Troița de la Gura Văii lui Țigan** etc., reprezintă una dintre manifestările omonimiei.

Greșelile în interpretarea etimologică s-au produs ori se pot produce prin ignorarea determinantului toponimic, considerându-se, prin analiza formală, ca determinanți substantivali formele: *de Blană, Lupului, Vacii* etc.

Într-un toponim ca **Satu lu Târgu** – Gj., determinantul nu este substantival, așa cum se menționează în DTRO ci toponimic, deoarece ne confruntăm cu o construcție contrasă din **Satu lu Târgu Gilort**.

O sursă de explicații etimologice eronate o reprezintă și toponimele compuse – nume de așezări umane la forma de N–Ac. În cadrul acestora se delimitează două situații²: sunt pe de o parte nume formate din două toponime autonome între care nu există raport de determinare, reprezentând fiecare numele unui sat aparținând aceleiași comune, care, la un moment dat, au ajuns să desemneze un singur obiect geografic, ca: **Afumați-Amzulești** – Dj., **Bengești-Ciocadia** – Gj., **Bertești-Polizești** – Br., **Păușești-Ursărești** – Vl. etc., iar, pe de altă parte, în structuri similare, asimilate greșit unor apozitii, se poate identifica un raport de determinare, exprimând apartenența, ca în cazul următoarelor două toponime: **Casa Veche – Olanu**, sat c. Olanu – Vl.; **Drăgănești – Vlașca** comună – Tr., ce a aparținut fostului județ Vlașca. Așadar pentru cele două toponime, etimologia este *top Casa Veche*, respectiv *top Drăgănești* + determ. top., nu *Casa Veche + Olanu; Drăgănești + Vlașca*.

În unele construcții brevilocvente, soluțiile etimologice date pe baza analizei formale, pot duce la explicații bizare, incompatibile cu determinatul. Astfel, în **Coasta Deasă**, pădure – Ph. și **Piscu Des**, brădiș – Ag., adjectivul: *deasă / des* califică obiectul denotat respectiv *pădure* și *brădiș*, nu entopicele: *coasta*, respectiv *piscu*.

Întrebări ar putea ridica și toponimul **Umul Scurt**, vale mică, dacă n-am identifica, în același areal, **Valea Ulmu c. Lunca Corbului** – Ag. Și aici calificativul face referire la obiectul denotat nu la apelativul *ulmul*, după cum spune informația de pe teren: „e o vale mică; dă în Ulmu”.

Faptul că o moșie prahoveană poartă denumirea de **Radu Vodă**, aceasta nu înseamnă, neapărat, că a aparținut domnitorului **Radu Vodă**, ci mănăstirii **Radu Vodă**.

Tot numele unei mănăstiri, **Sărindaru**, stă și la baza unor oiconime ialomițene ca **Sărindaru de Jos** și **Sărindaru de Sus**.

Omonimia, ca fenomen lingvistic complex, ce privește îndeosebi vocabularul și într-o mai mică măsură, morfologia și sintaxa, reprezintă unul dintre factorii

² Maria Dobre, *Observații privind unele etimologii în DTRO*, în LR XLIX (2000), nr. 1, p.65–68.

generatori de greșeli în munca lexicografului toponomast. Acest lucru se petrece în condițiile în care aceeași formă poate să ascundă la fel de bine un termen curent, un antroponim sau alt toponim. De exemplu, un toponim ca *Areta*, pârâu – Bz., a. 1751, poate fi explicat mai degrabă printr-un cuvânt comun *arete*, variantă fonetică de la *herete* ‘uliu’, frecvent în grai (DA), decât printr-un antroponim omonim, ori, cel puțin, trebuie luată în considerație și această posibilitate.

Cea mai banală formă de omonimie se întâlnește atunci când unele cuvinte polisemantice ajung să denumească un obiect geografic ori altul, situație în care lexicograful trebuie să intuiască ce anume sens a putut declanșa procesul denominativ, făcând asocieri cu natura reliefului, cu ocupațiile și obiceiurile oamenilor, cu statutul lor social.

Să considerăm, de exemplu, cuvântul *atârnat*, fixat în 22 de toponime muntenești, ca adjectiv substantivat la plural: *Atârnați*. Analizând sfera semantică a adjectivului *atârnat*, s-a putut reține sensul ‘care se află în pantă, într-un povârniș’, valabil pentru toponimele din regiunea colinară, nu însă și pentru satele de câmpie, pentru care, după noi, ar fi mai plauzibilă semnificația de ‘dependent’, sinonim cu ‘aservit’, cf. *atârnare* ‘dependență’, în opoziție cu *neatârnare* ‘independență’. Am în vedere unele nume de așezări din județele Călărași, Giurgiu, Ilfov, Teleorman: *Atârnați*^{9, 12, 15, 19, 20, 21}, sate de rumâni, de țărani dependenți.

O cercetare mai atentă a toponimelor formate cu ajutorul apelativului *cot* ar fi dus la concluzia că nu este suficient să menționăm ca etimon: *cot* + determ. antrop. / toponimic, prea banal pentru a mai fi glosat etc., întrucât cuvântul nu are în toate cazurile, semnificația general cunoscută de ‘cotitură’ ci și pe aceea de ‘măsură agrară’, așa cum ne sugerează următoarele exemple: *Cotu Boieresc* – Gj.; *Cotu Oamenilor* – Vl., sau, nume de moșii din vechi izvoare istorice: *Cotu lui Timiși* – Gj. a. 1850, *Cotu lui Usain* – Mh., a. 1776 etc. (DTRO)³.

Una dintre manifestările frecvente ale omonimiei se întâlnește la toponimele formate din două entopice, în care determinantul este considerat adesea toponimic, nu substantival, cum ar fi normal. Faptul că unele dintre acestea se pot toponimiza nu ne îndreptățește să le considerăm, invariabil, ca nume proprii, de sine stătătoare. Elementele următoare, formate de la termenul geografic *cap* sunt edificatoare: *Capu Coastei* – Ag., Db., *Capu Crângului* – Bz., *Capu Dealului* – Ag.; *Capu Luncii* – Bz., Ph., *Capu Malului* – Ag., *Capu Măgurilor* – Ag., *Capu Moșiei* – Bz., If., Il., *Capu Piscului* – Ag., Db., Ph., *Capu Podului* – Il.; *Capu Poienii* – Ag. etc.

Nu lipsită de capcane este și interpretarea determinantului în cazul construcțiilor genitivale, când se realizează omonimia *antroponim* / *toponim*. La un toponim ca *Gura lui Bădici* – Ag., deși nu avem înregistrat în DTRM un *Bădici* pârâu, vale, determinantul este, cu siguranță toponimic, din moment ce, în același

³ Maria Dobre, *Despre apelativul cot în sistemul lexical al limbii române și rolul lui în toponimie*, în LR XLII (1993), nr. 9, p. 443–447.

document, de la **1848** (MȚR 164/1), se specifică: „pe Bădici în jos”, iar pentru **Podu Bălencii** – Db., faptul că se poate identifica o vale **Băleanca**, în aceeași localitate, ne conduce la etimologia corectă.

Accesul la aceste informații n-a fost posibil în toate cazurile, dificultate pricinuită de vastitatea inventarului toponimic și de implicarea, firească, a mai mulți redactori în elaborarea dicționarului. Așadar, toponime considerate a avea un determinant antroponimic, sunt, în realitate determinate de alte toponime în genitiv, desemnând raportul de apartenență:

Apa Bercegovului, pârâu c. Cosâmbești – Il., a. **1687** BR 1/18, cf. **Belciugu**, pârâu c. Sohalu – Cl., atestat: (gura) **Berciugovului**, **1671** BR 6/11, în același areal;

Apa Călianului, pârâu c. Călinești – Ag., cf. **Călianu**, gârlă c. **Călinești** – Ag.;

Apa Cătăuțului, pârâu c. Buda – Bz.; cf. **Cătăuțu** – pârâu c. **Chiojdeni** – Vr., în vecinătate;

Apa Cârceiului c. Cotești – Vr.; cf. **Cârceiu**, pârâu în aceeași localitate;

Balta Cernei – Mh.; cf. **Cerna** râu – Gj., Mh.;

Coardele Drăgoiciei, c. Băcleș – Mh., moșie, a. **1556–1557**, fără menționarea determinantului, la secțiunea etimologică. Faptul că în aceeași comună este atestat la **1513** un sat **Drăgoicea**, sugerează cu claritate natura determinantului.

Natura obiectului denotat ne poate ajuta uneori în opțiunea etimologică.

Un toponim ca **Puțu Dobrotesei** s. Văleni c. Brâncoveni – Ot., nu poate fi interpretat ca având un determinant toponimic, chiar dacă există o comună **Dobroteasa** în același județ, dar la o distanță apreciabilă, dacă ne gândim că este pe partea stângă a Oltului, râul ce desparte cele două provincii istorice: Oltenia de Muntenia. Prin urmare, determinantul antroponimic este cel corect.

Un caz fericit de rezolvare a omonimiei este atunci când termenul secund este un nume de sat, consemnat în nomenclatoare. De aceea un toponim ca **Piscu Totea** – Gj., n-ar fi trebuit să pună probleme, în stabilirea etimonului, deoarece toponimul respectiv desemnează o formă de relief de pe teritoriul localității **Hurezani** – Gj., în imediata vecinătate a satului **Totea de Hurezani** (IN 1974).

O altă situație de manifestare a omonimiei în toponimie se referă la acele nume de moșii cu formă feminină derivată. În spiritul precizării etimologice, dacă aceasta este posibilă în toponimie, nu ne este indiferent dacă toponime ca: **Alexeanca**, **Asăneasca**, **Băicoianca**, **Bălăneasca**, **Băleanca**, **Băleasca**, **Bălileasca**, **Bărcăneasca** etc. sunt ele, așa cum ar părea la prima vedere, antroponime feminine, sau derivarea s-a produs în procesul toponimizării, de la un antroponim masculin sau de la un toponim, de obicei, numele satului pe care se găsește moșia, și un sufix toponimic.

Atunci când este posibil, putem demonstra că toponimul, cu formă feminină are ca etimon un antroponim masculin, soluție sigură, când documentele au fixat forma adjectivală. De exemplu: **Bărcăneasca** – Bz., a. (partea) **Bărcănească** la **1639**, cu etimonul *np.* **Bărcan**. Nu întotdeauna s-a putut face corelația. Astfel:

Drăgăneasca, pădure c. Stoienești – Vl., explicată printr-un *np.* **Drăgăneasca**, soluție contrazisă de **Funia Drăgănească** c. Stoienești – Vl. Forma adjectivală **drăgănească** presupune un etimon masculin **Drăgan** sau **Drăgănescu**.

Voineasca, tarla – Vl. și *Funia Voinească* (DTRO) cer, de asemenea, un etimon masculin: *Voinea, Voinescu*, prin intermediul unui derivat adjectival: *voinesc*.

Mai clară, trimiterea la etimon se poate face în cazul derivatelor toponimice.

Astfel, *Asăneasca*, teren arabil c. Dărăști – Ilfov – Gr., probabil, o fostă moșie, are ca bază etimologică numele satului *Asan*, atestat încă de la 1887, în aceeași comună, nu un *np. Asăneasca*.

Dacă documentele au indicat etimonul antroponimic corect, în cazul *Bărcăneasca*¹ – Bz., localizarea pe teritoriul satului *Bărcănești* – Il., a moșiei *Bărcăneasca*², a putut conduce la o soluție adecvată: un etimon toponimic cu schimbarea sufixului *ești* > *easca*. Nu în toate cazurile s-a respectat acest principiu, cum o dovedesc următoarele exemple, explicate prin antroponime feminine:

Alboteasca, moșie c. Zăvoaia – Br., ce și-a luat numele de la *Albota*, lac în aceeași comună;

Alexeanca, moșie s. c. Alexeni – Il., formă derivată de la numele satului *Alexeni*;

Alimăneasca c. Izvoarele – Ot.; cf. *Alimănești*; sat în aceeași comună;

Andrășeasca, pădure s.c. Andrășești – Il., derivat toponimic, cf. *Andrășești*;

Apostolăcheanca, moșie – Bz., ce a aparținut mănăstirii *Apostolache* – Ph. etc.

Adesea explicațiile localnicilor aduc lumină în stabilirea unei etimologii corecte. De exemplu, în *Fântâna Prigoarei* c. Ludești – Db., prima tentativă ar fi să-i atribuim un determinant antroponimic apelativului *fântână*. Din materialul cules pe teren, aflăm însă, că fântâna se află pe o vale „cu multe prigorii”, cf. *prigoare* ‘pasăre migratoare de mărimea unei turturele, viu colorată, care trăiește pe malurile lutoase ale apelor’ (DEX).

De asemenea, pentru un toponim ca *Poteca Croitorilor* s. Decideni c. Dragomirești – Db., explicațiile subiectului anchetat: „erau multe rădaște = croitori”, și asocierea cu determinatul *potecă* ‘drum de țară’ ne ajută să eliminăm alte ipoteze: antroponim la plural sau nume de agent.

Dispariția motivației unor toponime a dus la resemantizarea acestora și, implicit, la *etimologii populare*.

Este și cazul oronimului prahovean, *Baiu*, a. 1600, explicat printr-un antroponim: *Baiu*.

Sub influența graiurilor de peste munți, prahovenii au asociat numele *Baiu* cu *bai* ‘necaz’, ceea ce a făcut ca un versant al acestuia: *Baiu Mare*, să poarte denumirea și de *Necazu Mare*, determinându-l pe redactor să propună și acest etimon.

O etimologie populară și mai interesantă privește toponimele brăilene: *Baba Alecu* – Br., a. 1898 MDG și *Babalâcu*, lac c. Tufești – Br. a. 1864 Szathmary. Pentru un geograf nu îndeajuns de familiarizat cu tainele limbii române, părând stranie asocierea cuvântului *babă*, cu înțelesul curent ‘femeie bătrână’, cu un antroponim masculin: *Alecu*, prin ignorarea sensului cuvântului de origine turcească *babă* ‘tată’, întâlnit și în baladele populare: *Baba Novac*, s-a ajuns la mai uzualul *babalâc* ‘om bătrân și neputincios’, și el un turcism. Toponimul cu această formă s-a perpetuat în graiul localnicilor, fiind actual ca nume de lac și pădure pe teritoriul c. Tufești.

Un toponim ca: ***Fetele Grâului*** s. Podu Vadului – Ph., trebuie interpretat, de bună seamă, ca ***Fetele Gruului***, cu referire la un toponim ***Gruiu***, cf. ***grui*** ‘deal mic’ (DEX).

Până la publicarea completă a *Dicționarului toponimic al României* (DTRM), aspecte, ca cele menționate în această lucrare, mai pot apărea, deoarece, după cum am mai menționat, cercetătorul lexicograf nu are o imagine de ansamblu asupra toponimiei muntenești, pentru a face filiațiile necesare. Apelul la documente, care ne pot oferi, uneori, cheia pentru o bună interpretare etimologică, asociat studierii contextului social-istoric, în care apare atestat un toponim ori altul (mai ales numele de așezări umane), reprezintă tot atâția pași în drumul spre o mai bună înțelegere a numelor noastre de locuri.

ABREVIERI

BR	=	Arhivele Statului București. Fondul <i>Mănăstirea Bradu</i> .
DEX	=	<i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> , București, 1996.
DIR XVI, II, VI	=	<i>Documente privind istoria României. B. Țara Românească</i> , tomul vol. II (1526–1550), vol. VI (1591–1600), București (1951–1954).
DTRM	=	<i>Dicționarul toponimic al României. Muntenia</i> , vol. I, București, 2005, vol. al II-lea, București, 2007.
DTRO	=	<i>Dicționarul toponimic al României. Oltenia</i> , Craiova, vol. I (A–B), 1993, vol. II (C–D), 1995, vol. III (E–Î), 2002, vol. IV (J–N), 2003, vol. V (O–R), 2004, vol. VI, (S–Ț), 2006.
GLMT	=	Maria Marin, Iulia Mărgărit, <i>Glosar dialectal Muntenia</i> , București, 1999.
IN	=	Indicatoare alfabetice ale localităților.
MDG	=	<i>Marele Dicționar Geografic al României</i> , vol. I, București, 1898.
MȚR	=	Arhivele Statului București. Fondul <i>Mitropolia Țării Românești</i> .

ILS NE SONT PAS CE QU’ILS SEMBLANT: PIÈGES ÉTYMOLOGIQUES DANS LA TOPONYMIE

RÉSUMÉ

L’auteur attire l’attention sur les pièges qui menacent le lexicographe toponymique en l’interprétation étymologique des noms de lieux.

Ces pièges sont générés par les modifications phonétiques, par les constructions abrégées, les homonymies et par les étymologies populaires.

On fait ainsi des corrections étymologiques sur des toponymes comme: ***Batâru, Colonești, Crâmpoia, Dotăria*** etc.; ***Cimitiru de Blană, Dosu Lupului, Satu lu Târgu, Drăgănești – Vlașca*** etc.; ***Atârnați, Cotu Boieresc, Capu Dealului, Apa Călianului, Coardele Drăgoicii, Apostolăceanca, Puțu Dobrotesei, Piscu Totea, Asăneasca, Drăgăneasca, Babalâcu*** etc.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr 13, București